

MUZIKA HÁM ONÍN JASLARDAĞI RUWXIY GÓZZALLÍQTÍ QÁLIPIESTIRIWDEGI ÁHIMIYETI

*Utejanov B.
NMPI 2-kurs magistranti*

Annotaciya: Biz bul maqalamızda kórkem óner túrleriniń ishinde muzika óneriniń basqa óner túrlerinen ózgeshelikleri, onń estetikalıq tásiri, átiraptaǵılardıń ruwxıy dúnyasın ózgeriwdegi áhimiyeti sıyaqlı pikirlerdi úyreniwge háreket ettik.

Gilt sózler: *kórkem óner, muzika, qosıq, hawaz, sazende.*

Muzika—erteden kiyatırǵan kórkem óner túri. Ol ómir menen baylanıslı túrde júzege kelip real dúnya waqıyaların sáwlelendiredi hám súwretshilik yamasa adabiyatqa salıstırǵanda waqıyalıqtı basqasha bayanlaydı. Muzikadaǵı hawaz obrazları menen real waqıyalıq obrazları ortasında anıq uqsaslıq joq. Muzika insanlardıń ruwxıy jaǵdayın, sezimlerin, pikirlerin, tolǵanısların ulıwmalastırılǵan kórkem obrazlar menen jetkeredi.

Súwretshiler hám shayırlar waqıyalıqtı sol turısında emes, ózinshe kórkemlep bayıtıp, bezep kórsetedi. Biraq, kórkem obrazlar menen real waqıyalardıń ortasındagı predmet birligin, baylanısın súwretlewde reallıq barlıǵın heshkim biykarlay almaydı. Muzikada qubılıstı kórsetiw metodı súwretshilik yamasa poeziyadagı metodlardan basqasha. Muzikada háykel soǵıwshılardaǵıday qarap soǵatuǵın predmet joq, poeziya yamasa prozadagıday konkretlilik de joq. Muzikada insannıń túrli ishki sezimleri, tolǵanısları bayanlanıladı. Usı sebepli muzika ónerin basqa ónerlerden ayırılıp, ústin, joqarı turadı.

Muzika tuwrıdan tuwrı biziń ishki sezimlerimizge, tolǵanıslarımızǵa tásir etkenligi sebepli, tuńlawshı shıǵarmada sáwlelengen waqıyaǵa qıyalıy qatnasıp, obrazǵa kirip ketiwge májbúr boladı. Sol sebepli de muzika bir waqıttıń ózinde kópshiliktiń sezimlerine, tolǵanıslarına, ishki tuyǵılarına tásir etedi. Olar bir-biri menen usı sezimler arqalı baylanısadı. Bul muzikanıń eń tásirli hám ózine tán qásiyeti esaplanadı. Bul ishki sezimlerde tásir etiw qásiyeti hámmege tanıs bolǵan gimnlerdi, xor menen aytılawshı qosıqlardı aytıw arqalı kópshiliktiń sanasına qozǵaw salıwda ornı úlken. Mısalı, “Bozataw”, “Muxalles”, “Adıńnan” t.b.muzikalıq shıǵarmalarınıń tásir kúshi óz aldına. Bul muzikalıq shıǵarmalar adamnıń tek ishki sezim hám tuyǵılarına emes, sonıń menen birge olardıń kózqaraslarına da

keskin tásirin tiygizedi. Muzika basqa óner túrleri sıyaqlı ómirdiń túrli qırların obrazlar arqalı kórsetip beredi. Muzikadaǵı obrazlar mazmunınıń tiykarı eń birinshi insannıń ishki sezimlerin, tolǵanıslarınan, kewil xoshınan turadı. Muzika obrazlarında tiykarǵı orındı usılar iyeleydi. Sonday-aq, kóz aldına elesletip, súwretlep beriw qásiyeti de muzikalıq shıǵarmalarda ushırasadı.

Muzika dawısqa uqsaslıq qılıw arqalı tıńlawshınıń sanasında, kóz aldında bolıp atırǵan waqıyanıń kartinkaların hám obrazların kórsetiw ushın mólsherlengen usıl. Muzikalıq shıǵarma waqıt aralıǵında jasaydı hám usı waqıt dawamında insannıń ishki sezimlerinde, tolǵanıslarında hám pikirlerinde ruwxıy jaǵdayın ezgertip onıń nazik sezimlerine tásirin tiygizip otradı.

Ishki sezim-tuyǵılar muzika ushın súwretlep beriw predmeti bolıwı menen birge keń turmıslıq mazmundı ashıp beriw quralı bolıp ta esaplanadı. Muzikada sáwlelengen ishki sezimler, tuyǵılar waqıyalarǵa baylanıslı bolmaǵan taza abstrakt emociyalar emes. Olar barlıq waqıtta anıq kózqaras tiykarında tańlangan, payda bolǵan insan ómirinde kerek bolǵan sezimler hám tuyǵılar. Bul sezimler onı qorshaǵan ortalıqtıń tásirinde payda bolıp turmıs waqıyaları tiykarında payda bolǵan kóz qaraslardı ideyalardı sáwlelendiredi. Usı sebepli muzika tereń ideyalıq mazmunǵa iye.

Muzikanıń jetkerip beriwshi quralı hawazlar arqalı insannıń barlıq ishki dúnyasınıń lárzege salatuǵın qural muzikada nama esaplanadı. Sazda adamnıń kewlinde keship atırǵan shaldıqtı, qayǵını, yoshtı, kewil tolǵanısların sáwlelendirip beriw imkaniyatları oǵada mol hám kóp qırlı.

Solay etip, saz, nama-sırtqı dúnyadan alınǵan qıyallardı yamasa adamnıń óz kewil xoshın hawazlar, dawıslar járdeminde kórsete biliw, yaǵnıy hawazlar járdeminde obrazlı pikir júrgiziw bolıp tabıladı. Usınıń menen birge, nama basqa sazlar menen qosılıp muzika ideyasın da rawajlandıradı, oǵan anıqlıq, kóp qırlı ózgersiler kirgizedi. Bul polifoniya, yaǵnıy kóp hawazlılıq dep ataladı. Xalıqtaǵı “Háwjar” aytıwlar sonday-aq, xor bolıp aytilatuǵın qosıqlar buǵan mısıl bola aladı. Xorda xalıqtıń barlıq qosıqları polifonik túrinde aytiladı. Sonday-aq, xalıqtın “Qara jorǵa” naması usı taypaǵa kiredi. Bul shıǵármanı tınlaǵanda, qaraqalpaq sahralarında duwtar namasınıń janrap shıǵıwı, jorǵa juriste jaqınlasıp kiyatırǵan atlardıń dúrsildisi, qaraqalpaq xalqınıń adamǵa jaǵımlı ırǵaqları esitiledi. Atlar

ásten uzaqlaspaqta. Shól saxrasında jorgá mingen jigitler bir-birine birigip úlken kúsh, yosh kórinislerin payda etedi. Xalıqtıń quwnaq, shaqqan tirishilik turmısı sáwlelenedi.

Búgingi kúnde muzika fakultetleri bolǵan mádeniyat univversitetleri, muzika lektorları, koncertler ciklleri keń tarqaldı, muzika-estetika ádebiyatların basıp shıǵarıw jolǵa qoyıldı. Shinında da, xalıqtıń muzika ónerin úyreniw hám súyiw jaslarǵa barlıq joqarı, biyik sezimlerdi, tuyǵılardı, arzıw-ármanlardı, jańa ideyalardı ashıp beredi. Muzika járdeminde insan ózinde jańa kúsh, jiger, tolǵanıslar toplaydı, turmısqa jańasha kóz benen qaraydı, basqalardı túsiniwge háreket etedi. Muzika adamdı eń bárkamal, jańa ideyalarǵa umtıldıradı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Мирзиёев Ш.М. «Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга курамиз» мавзусидаги Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимиға киришиш тантанали маросимға бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи – Т: «Ўзбекистон» 2016.
2. Адамбаева Т. «Революцияға шекемги қарақалпақ музыкасы». «Қарақалпақстан» баспасы. 1976.
3. Алламуратов А., Доспанов О., Тилеумуратов Г. Қарақалпақша көркем-өнер атамаларның сөзилиги. Нөкис 1995.
4. Алламуратов А. «Қарақалпақстан искусствасының тарийхынан» «Қарақалпақстан баспасы» Нөкис 1968.